

V PASTI POHLAVÍ

O politice, péči, sexu, násilí
a postavení žen v Česku

Host

SILVIE
LAUDER

Obsah

Kniha byla vydána za finančního přispění
Nadace Český literární fond

© Silvie Lauder, 2023

Cover illustration © Nikola Logosová, 2023

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2023

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1771-8 (PDF)

ISBN 978-80-275-1772-5 (ePUB)

ISBN 978-80-275-1773-2 (MobiPocket)

<i>Úvod</i>	8
STOLETÍ OTÁZEK	
<i>Kapitola 1</i>	
TO SPROSTÉ SLOVO NA F	34
<i>Kapitola 2</i>	
POTÍŽE S GENDEREM	72
<i>Kapitola 3</i>	
SLABÁ, IRACIONÁLNÍ, PODŘADNÁ	106
<i>Kapitola 4</i>	
PRO MUŽOVO POHODLÍ A ODCHOVÁNÍ JEHO DĚTÍ	134
<i>Kapitola 5</i>	
TREST ZA PÉČI	170
<i>Kapitola 6</i>	
NAJDI ŽENU	210
<i>Kapitola 7</i>	
POZOR, EMANCIPOVANÝ MUŽ	240
<i>Kapitola 8</i>	
SEX JE (KONEČNĚ) NÁŠ!	270
<i>Kapitola 9</i>	
VRAŽDA DUŠE, KTERÉ NIKDO NEVĚŘÍ	294
<i>Kapitola 10</i>	
MY TAKY. ÚPLNĚ VŠECHNY	324
<i>Závěr</i>	
CVIČENÍ IMAGINACE	356
<i>Poznámky</i>	370
<i>Imenný rejstřík</i>	390

Úvod

STOLETÍ OTÁZEK

Byla to první talkshow, do které jsem dostala pozvánku. Vzala jsem si koženkového křiváka, abych byla ve vršovickém Café V lese maximálně cool, a snažila se být vtipná. Nakonec jsem vypadala jako komparz z *Pomády* trpící počínající krizí středního věku a vtipná jsem spíš nebyla, protože herci Ondřej Cihlář a Petr Prokop, kteří show *Kupé V lese* moderují, jsou v pohotovosti a vtipu zcela nedostižní.

Mluvil se o všem možném, co se týká žen a mužů, a debata místy nabírala až surreálnou podobu (došlo třeba na genderovou korektnost Krtečka), ale zásadní otázka padla až ke konci. „Jak je možné, že se ženy ocitly v podřízeném postavení, když je jich v populaci víc než mužů? Jak se to vlastně celé stalo?“ zeptal se Ondřej Cihlář. Máloco mi dělá větší problém než přiznat, že něco nevím, ale tady nebylo vyhnutí. Zkrátka jsem neměla tušení.

Jak a kdy se to tedy stalo? Když se v afrických savanách při lovu zvěře jasně ukázala fyzická převaha mužů? Nebo když se lidé usadili jako zemědělci, začali hromadit majetek a najednou bylo potřeba zajistit, aby tento majetek zůstal v rodině? Nebo až mnohem později, v devatenáctém století, které sice v teorii všem přineslo nevídaná občanská práva, ale zároveň na ženy uvalilo nové, v dřívějších dobách nepoznané restriktce a omezení? A jak je možné, že k tomu došlo bezmála ve všech světových kulturách, i když se vyvíjely bez vzájemných vlivů?

Potíž je v tom, že to neví vůbec nikdo. Přesněji řečeno — nikdo to neví s jistotou, a tudíž se musíme spolehnout na několik hypotéz, přičemž všechny mají mnoho úskalí. O teoriích můžeme dále debatovat, avšak

naprosto není pochyb o tom, že tato záhadná nerovnováha stále platí i v jednadvacátém století. Přestože po nějakých sto padesáti letech, během nichž proběhly ohromné společenské a politické změny, je tato nerovnováha vůbec nejmenší v historii, pořád zbývá poměrně dlouhý seznam problémů, které ženám brání v důstojném, svobodném životě. A to jak v globálním kontextu, tak v tom domácím, českém, byť samozřejmě v každém jinak.

Ženy v mnoha zemích světa nemají přístup ke vzdělání nebo zdravotní péči, nemají plnohodnotné postavení jak před zákonem, tak neformálně ve společnosti, jsou vystaveny násilí a útlaku. Nemají vládu nad svými těly, dokonce ani nad jejich nejintimnějšími částmi, nemají vliv na život svých dětí, nemohou rozhodovat o základních otázkách. V mnoha zemích se situace významně mění k lepšímu — státy severní Afriky a Blízkého východu zažívají v poslední době skutečně převratné změny —, i tam však zůstává dlouhý seznam problémů k řešení. V Saúdské Arábii sice muži konečně dovolili ženám volit a být zvoleny, řídit auto a pustili je na fotbalové zápasy a do kina, ale pořád platí, že ženy mohou opustit domov jen v doprovodu mužského příbuzného, což může být otec, bratr, ale také syn.

V některých zemích naopak vidíme cosi jako „konzervativní zpátečku“, zejména tam, kde se ke slovu dostávají fundamentalisté všeho druhu. „Ženy muslimského původu jsou na mnoha místech první, kdo prochází trestnou uličkou vzrůstajícího fundamentalismu, ať už se prostě objevují na veřejnosti, provozují povolání, která jsou jim zapovězená, nebo především bojují za práva žen,“ píše v knize *Tady vaše fatwa neplatí* americká právnička

alžírského původu Karima Bennoune. „Ať nosí burky, nebo bikiny, žijí na tom nejnebezpečnějším místě.“

V tomto ohledu se nejvýraznější obrat k horšímu v poslední době udál v Afghánistánu, kde po kvapném a chaoticky provedeném odchodu spojeneckých vojsk, k němuž došlo v létě 2021 a po němž následovalo rychlé převzetí moci islamistickým hnutím Tálibán, procházejí tamní ženy mimořádně krutou trestnou uličkou. Během pár týdnů se jejich život dramaticky zúžil: přišly o možnost studovat na střední škole (a tudíž i na vysoké), pracovat ve státní správě či se angažovat v horních patrech politiky, protože v nové vládě Tálibánu nesedí jediná ministryně. Tálibán zakázal ženám sportovat, omezil jim svobodu pohybu, když vyhlásil, že na vzdálenost delší než pětáctýřicet kilometrů jsou Afghánky nově povinny mít doprovod mužského příbuzného, nebo jim zakázal vstup do parků. V době, kdy vzniká tento text, se objevila zpráva, že v severních provinciích země zakázali ženám vstup do veřejných lázní, což v zemi se špatnou infrastrukturou, kde většina domácností nemá zavedenou tekoucí vodu, znamená, že přijdou o možnost umýt se v teplé vodě. A ještě o něco později přišla informace o obnovení normy, podle níž musí být žena pohybující se na veřejném místě zahalena buď naprosto (burka), nebo téměř zcela (nikáb, který ponechává úzký otvor pro oči). Na konci roku 2022 pak Tálibán definitivně zabouchl ženám dveře univerzit a zakázal jim pracovat pro nevládní organizace, čímž významně ohrozil humanitární pomoc, kterou země zoufale potřebuje.

Představitelé tohoto hnutí přitom ujišťovali světovou veřejnost, že se k ženám budou chovat jinak, než

když zemi vládli v druhé polovině devadesátých let. Ještě v srpnu 2021, po obsazení Kábulu, poskytl mluvčí Tálibánu televizní rozhovor, přičemž tato událost měla signalizovat ohlašovanou civilizační změnu: moderátorka sice byla celá v černém a se zahalenými vlasy, ale posun měl být v tom, že mluvčí přijímal otázky od ženy, a dokonce na ně odpovídal. O tři týdny později už byla moderátorka Behešta Arghand v katarském exilu a analýza Reportérů bez hranic zmapovala, že v afghánských redakcích zůstal pouhý zlomek novinářek. Jak postupně narůstá seznam zákazů určených výhradně ženám, dochází na slova Heather Barr, která v organizaci Human Rights Watch monitoruje ženská práva, že tálibánci mají podle všeho v úmyslu „zasahovat do všech aspektů života žen“.²

Islamistům se obvykle věnuje největší pozornost, ale podobné jevy se vyskytují na okrajích většiny náboženských směrů. Ultraortodoxní židé v Izraeli — takzvaní *charedim* — neradi vidí, když ženy studují a pracují mimo domov, a velmi striktně dodržují segregaci pohlaví. Křesťanští fundamentalisté v Keni, Ugandě nebo Nigérii zavádějí pro ženy přísné normy oblékání a omezují jejich reprodukční práva. V Indii rozbouřil veřejnou debatu případ osmileté muslimské dívky Asify Bano, kterou skupina mužů unesla od rodiny, zdrogovala a po několik dní — než ji zavraždila — ji znásilňovala v hinduistickém chrámu. Hinduističtí extremističtí aktivisté se pak pokoušeli bránit policii ve vyšetření a celý případ byl vykládán jako výraz hinduistického extremismu, v tomto případě namířeného proti muslimům.

Ale i bez snah fundamentalistů nevypadá globální zpráva o postavení žen právě příznivě. Na světě nyní

podle odhadů Dětského fondu OSN (UNICEF) žije na 200 milionů žen, které podstoupily ženskou obřízku, tedy děsivou praktiku spočívající v odstranění vnějších částí pohlavních orgánů.³ Forma obřízky se liší země od země (Světová zdravotnická organizace rozlišuje čtyři základní typy), všechny však ženám způsobují zdravotní problémy, které se týkají tak základních lidských potřeb, jako je vyměšování či menstruace, a rovněž vedou ke ztrátě požitku ze sexu. Už jen fakt, že na světě žije 200 milionů žen, které si nemohou užít potěšení ze sexu, by měl každého normálně uvažujícího člověka vyděsit a zarmoutit.

Extrémnější formy obřízky pak mohou způsobit neplodnost, nebo dokonce smrt, v duševní oblasti pak bývají příčinou depresí. V těchto ohledech se ženská obřízka liší od obřízky mužské, která žádný z těchto následků nemá. (A podle OSN se také liší důvody, které k této praktice vedou — zatímco ženská obřízka bývá nástrojem kontroly ženské sexuality a touhy, u mužské žádná taková motivace ani následek nebývá.) Trauma, které ženy prožívají, pak dále prohlubuje fakt, že na tomto zákroku coby odvěké tradici obvykle trvají jejich rodinní příslušníci — a velmi často ji buď sami také provedou, nebo u ní alespoň asistují (třeba drží dceru za ruce). A mnohdy svoje dcery či vnučky mrzačí právě ženy, které samy obřízku podstoupily. Což jen dokládá ohromnou sílu kulturních vzorců a společenského tlaku.

Mrzačení ženských genitálií se dosud provádí v jednatřiceti zemích světa (zejména afrických, ale taky v Iráku nebo Indonésii), největší výskyt výzkumníci objevili v Somálsku, kde je obřezáno 98 procent žen mezi patnácti a devětačtyřiceti lety. Díky migraci žijí

obřezané ženy i v jiných částech světa — podle odhadu amerických úřadů z roku 2012 žilo v USA více než půl milionu žen, které obřízku buď podstoupily, nebo jim hrozila. Ačkoliv se obřízka často považuje za muslimskou náboženskou praktiku, ve většině zemí má kořeny v předislámských dobách. Zvláště šokující jsou pak čísla u velmi mladých dívek — na světě žije 44 milionů obřezaných dívek ve věku čtrnáct let i mladších. Mrzačení ženských těl pak má i další podoby: v některých částech západní Afriky se dívkám takzvaně „žehlí prsa“ (stlačováním a přikládáním nahřátých předmětů se má zastavit jejich růst), případně se provádějí nejrůznější nucené „modifikace“ ženského těla tak, aby vyhovovalo tělesnému ideálu.

Do školy? Na stavbu!

Další překvapivá čísla se týkají vzdělání. Podle odhadů UNICEF (pro přesnost je dobré připomenout, že obvykle jde o pouhé odhady, zejména proto, že některé zkoumané země data buď nedodávají, nebo je z nejrůznějších důvodů nemají k dispozici) dnes žije na světě téměř 130 milionů dívek, které nemají stejný přístup ke vzdělání jako chlapci.⁴ Následkem toho představují ženy dvě třetiny z bezmála 800 milionů lidí starších patnácti let, kteří neumějí číst a psát. Často se uvádí, že ženy tvoří 70 procent z lidí žijících pod hranicí chudoby. Podle propočtů Světové banky je to spíše polovina, zároveň však platí, že chudoba dopadá na ženy v určitých věkových kategoriích drtivěji.⁵

Bariéry mohou být nejrůznějšího druhu, od ekonomických přes bezpečnostní až po náboženské. V Nigérii přestávají dívky chodit do školy z obav před únosem fanatiky ze skupiny Boko Haram. Pákistánskému Tálibánu se přičí představa ženy být jen se základním vzděláním natolik, že se jeho bojovníci neštítí střílet do hlavy dvanáctiletou dívku, která nechce nic jiného než chodit do školy. Tato odvážná dívka — Malála Júsfzai — to ale přežila, dostala jako vůbec nejmladší v dějinách Nobelovu cenu, vystudovala Oxfordskou univerzitu a prostřednictvím nadace, kterou založila na podporu vzdělávání žen, je jednou z hybatelek změny.

Se vzděláním úzce souvisí také práce a činnosti, které za práci obvykle nepovažujeme, přesto však mají velkou hodnotu. Ženy totiž vykonávají násobně více neplacené práce než muži — pečují o děti a další příbuzné a starají se o domácnost. Britská nezisková organizace Oxfam vyčíslila každoroční globální hodnotu této neplacené práce na deset trilionů dolarů, což je osmina světového HDP.⁶ Tato práce v mnoha zemích světa nahrazuje nefunkční sociální a zdravotnický systém — ženy tím suplují stát, a to zadarmo. A když už jsou za tuto práci placeny, pak jsou častěji než muži placeny načerno či za jiných nestandardních podmínek.

Po celém světě ženy stále velmi těžce fyzicky pracují, a to jednoduše proto, že musejí. Britská vědecká novinářka Angela Saini mi řekla: „V Indii potkáte ženy na stavbách, jak dělají stejnou práci jako muži, nosí cihly na hlavě a ještě mají na zádech přivázané děti. V Keni jsem našla ženy pracující v bezpečnostních agenturách nebo majitelky farem. Naprosto nelze říct, že existuje nějaká ženská a mužská práce. Tato představa je

poměrně nový středostavovský vynález. Je to důsledek bohatství, jaké většina žen na světě nemá. Pracují nikoli proto, že objevily rovnost, ale proto, že musí.“⁷

Celosvětově pak ženy vydělávají v průměru o téměř čtvrtinu méně než muži, což je způsobeno zejména tím, že obory, v nichž ženy převažují, jsou hůře ohodnoceny. Tempo nápravy bylo povážlivě pomalé už před pandemií covidu-19 a podle propočtů Světového ekonomického fóra z roku 2022 potrvá dalších 132 let, než se příjmy vyrovnají.⁸

Pandemie do tohoto vývoje zasáhla tak prudce, až to některá média či organizace vedlo k ohlašování „první ženské ekonomické krize za posledních padesát let“.⁹ Analýza poradenské společnosti Pricewaterhouse-Coopers (PwC) z jara 2021 konstatovala, že v třiatřiceti zemích, které studie zkoumala, ženy od počátku pandemie ztratily ekonomické výtěžky získané za posledních zhruba deset let. A zároveň tato studie předpovídala, že čím déle bude situace trvat, tím vážnější následky bude mít, přičemž pro část žen se postavení zhorší na mnoho let, nebo vypadnou z trhu práce dokonce navždy.¹⁰

Ale i bez pandemie stojí ženské práci v cestě další komplikace. V řadě zemí si podle průzkumů lidé obojího pohlaví myslí, že by ženy neměly pracovat mimo domov, i když na to mají kvalifikaci a vzdělání. Podle analýzy Světové banky z roku 2022 platí v 178 zemích světa minimálně jeden zákon, který ekonomickou nerovnost podporuje, přičemž nějakou formou restrikce je zasaženo 2,4 miliardy žen. V osmnácti zemích světa může manžel doposud podle zákona zakázat své ženě pracovat a v šestaosmdesáti státech legislativa neumožňuje

ženám vykonávat určitá povolání. A ženy nemají zákony na své straně ani v dalších záležitostech, například těch, které se týkají majetkových práv či násilí.”

Sexuální a domácí násilí je problém celosvětový (podle OSN se s ním alespoň jednou za život setká třetina žen), v mnoha zemích je však stát nepostihuje a jako trestný čin neuznává řadu závažných skutků. V šestačtyřiceti zemích světa neexistují normy, které by řešily domácí násilí, ve zhruba třiceti zemích je stále legální znásilnit manželku — například v Afghánistánu, Indii či Súdánu. V sedmatřiceti zemích světa je možné se z trestu za znásilnění vyvázat svatbou s obětí. Podle dat OSN za rok 2021 zemřelo rukou partnera nebo jiného člena rodiny 56 procent žen, které byly zavražděny (u mužů to bylo 11 procent).¹² Znásilňování bylo součástí válečných konfliktů od nepaměti, avšak až v moderních válkách bývá využíváno jako organizovaný, promyšlený nástroj ke zničení protivníka, což se v poslední době ukazuje třeba během probíhající války na Ukrajině.

Mnoho žen se proti své vůli musí provdat, a to často ve velmi mladém věku — podle fondu UNICEF je každý rok provdáno asi 12 milionů dívek mladších osmnácti let, což je zhruba 30 tisíc denně.¹³ Na světě tak s tímto osudem aktuálně žije 650 milionů dívek a žen a do roku 2030 k nim přibude dalších 150 milionů. Ačkoliv víceméně každá země má stanovenou věkovou hranici, po jejímž dosažení je osoba považována za způsobilou souhlasit se sňatkem, ve více než polovině států světa může tuto hranici prolomit souhlas rodičů.

Tento problém se ovšem netýká pouze „rozvojového“ světa — jak před časem důkladně zmapoval americký deník *The New York Times*, fenomén „dětských

nevěst“ není zcela neobvyklý ani v USA.¹⁴ A o „nevěstách“ je zde řeč záměrně, problém by se totiž sice mohl teoreticky týkat i chlapců, ale většinou jde především o dívky. Tato praxe pak má vážné dopady na jejich životy, a to nejen v podobě nedokončeného vzdělání a celkově horší kvality života, ale výrazně zkracuje pravděpodobnost, že se dožijí vyššího věku. Podle Světové zdravotnické organizace jsou pro dívky mezi patnáctým a devatenáctým rokem v zemích, kde se tento problém vyskytuje, hlavní příčinou smrti komplikace spojené s těhotenstvím a porodem. Ve větší míře také zažívají domácí násilí, více než jejich neprovdané vrstevnice se sebepoškozuji a je u nich rovněž vyšší riziko sebevraždy.¹⁵

Kombinace platných zákonů a hluboce zakořeněných zvyků pak v mnoha dalších státech světa dělá z žen lidí druhé kategorie. A to doslova od narození. „Nedopadlo to dobře. Byla to holčička,“ konstatuje jeden z nejstarších čínských textů, pocházející z doby kolem roku 1200 př. n. l., o výsledku porodu paní Fu Chao, a to přesto, že tato královna a úspěšná vojevůdkyně z dynastie Šang svým mimořádným životem popírala pověry o méněcennosti žen.¹⁶ O tři tisíce let později komunistická politika jednoho dítěte v kombinaci s přetrvávající preferencí synů zapříčinila situaci, kdy je v Číně až o 35 milionů více mužů než žen.

Podobná čísla hlásí i druhá nejlidnatější země světa, Indie, kde muži vedou nad ženami dokonce o 37 milionů. A soudě podle výrazně vychýlených populačních statistik se narození chlapců na úkor dívek stále preferuje v dalších patnácti zemích nebo teritoriích — Afghánistánu, Ázerbájdžánu či Bangladéši. Avšak i dívky, které úspěšně přijdou na svět, vyrůstají s vědomím, že jsou

méněcenné, a zároveň jsou vystaveny vyššímu riziku špatného zacházení: podle Populačního fondu OSN (UNFPA) jsou v průměru kojeny kratší dobu, dostávají méně hodnotnou výživu i celkovou péči. UNFPA pak také spočítal, o kolik žen během posledních padesáti let přišla světová populace vlivem přetrvávající preference chlapců nad dívkami, a to buď proto, že se buď vůbec nenarodily (v důsledku prenatalního zjišťování pohlaví či umělého přerušování těhotenství), nebo zemřely v nízkém věku následkem zanedbávání či přímo násilných činů. A dospěl k ohromujícímu číslu přesahujícímu 145 milionů.¹⁷

Tyto „ztracené ženy“, z nichž drtivá většina pochází z Číny a Indie, pak logicky někde chybějí. V těchto dvou zemích dohromady žije zhruba padesát milionů „nadbytečných“ mužů mladších dvaceti let, což znamená obrovský problém v mnoha směrech, jednak pro ně samotné, protože trpí osamělostí a smutkem z nemožnosti založit rodinu. Jednak se ale také zvyšuje riziko výskytu sexuálního obtěžování a násilí či obchodu s lidmi, kdy se pro nezadané Číňany a Indky „nakupují“ nevěsty z chudších asijských zemí. V obou zemích má tato preference — kromě obecných genderových stereotypů považujících muže za hodnotnější než ženy — kořeny v po staletí dodržovaných společenských zvyklostech: v Indii je nutno dívku vybavit věnem, v Číně pak žena odchází žít do rodiny manžela, kde se také později postará o staré rodiče, takže v době politiky jednoho dítě přicházeli rodiče dívek o zabezpečení na stáří.

Jinde se zase stále dodržují zvyky, které trestají ženy za to, že jejich těla fungují tak, jak mají. Kupříkladu

v Nepálu se v některých odlehlých horských vesnicích doposud zachovává archaický zvyk, podle něhož se ženy během menstruace přesouvají do zvláštních obydlí za hranicí obce — spí na podlaze, nesmějí vařit, koupat se či pít z vesnického vodního zdroje, nesmějí se dotýkat rostlin, dobytka či mužů. A před návratem domů procházejí očistou, která se provádí pomocí kravské moči. (Tato tradice se dodržuje i přesto, že ji nepálský ústavní soud prohlásil v roce 2005 za nezákonnou.) Někde pak přežívají tradice, které spojují bezúhonnost ženy a obecně její kladné vlastnosti s „čistotou“ a sexuální nedotčeností. Třeba v Indonésii bylo donedávna pro ženy podmínkou pro službu v armádě nebo u policie panenství, o čemž se členové přijímacích komisí přesvědčovali takzvanou „metodou dvou prstů“, tedy traumatizujícím úkonem, který navíc neměl žádný vědecký základ. „Pokud pannami nejsou, znamená to, že jsou zlobivé, jejich povaha není dobrá,“ vysvětloval (jazykem pětiletého dítěte) tuto praxi před několika lety britskému deníku *The Guardian* mluvčí indonéské armády. V srpnu 2021 nicméně vedení indonéské armády oznámilo, že tato prohlídka už nadále nebude součástí přijímacího pohovoru.

Podle organizace Human Rights Watch ale podobné prohlídky musí podstupovat ženy v dalších zemích (například Egyptanky, které policie zatkla během protestů arabského jara) a jsou jim stále vystaveny ženy za mřížemi. V Indii takto „vyšetřují“ oběti sexuálního násilí, v Afghánistánu ženy obviněné z „morálních přečinů“, například nevěry, ale i útěku z domova, a dělo se tak i před nástupem Tálibánu. Zkušenosti z těchto zemí pak trochu chladí optimismus plynoucí z prohlášení

indonéské armády: v Indii tuto praktiku zakázalo ministerstvo zdravotnictví, v Egyptě soud, přesto však máme zprávy, že k ní stále dochází.

Žádné chudinky, prosím

Po tomto trudnému výčtu jsou namísto dvě poznámky. Ženy nezahánějí do kouta pouze muži. Všechny zmíněné nerovnosti — celý společenský systém s velmi hlubokými kořeny — pomáhají při životě udržovat také ženy. Svobodu, důstojnost a zdraví žen často omezují a ohrožují jejich nejbližší příbuzné, tedy matky, babičky, tety, tchyně, v systémové rovině pak političky, akademičky, lékařky či učitelky. V některých zemích tak sice ženy většinou ženskou obřízku odsuzují, ovšem jinde (v Egyptě, Mali či Sieře Leone) si jich nadpoloviční většina myslí, že by tato tradice měla pokračovat. Někdy má tohle spiknutí žen proti ženám až extrémní podobu. Jeden příklad za všechny — rwandská politička Pauline Nyiramasuhuko sice působila jako ministryně pro blaho rodiny a zlepšení postavení žen, přesto však během genocidy v roce 1994 instruovala příslušníky vojenských jednotek i milice Interahamwe k tomu, aby systematicky znásilňovali tutsijské ženy. V roce 2011 za to byla rwandským tribunálem odsouzena k doživotnímu vězení.

A přestože platí, že ženy často stojí na straně „strážců starých pořádků“, bylo by zároveň velkým omylem odnést si z předchozích řádků dojem, že ženy tento svůj úděl pasivně přijímají. Narativ o ženách coby tichých

trpitelkách a obětech, který tolik lidí z hnutí za ženská práva oprávněně popuzuje („Vždyť vy děláte z žen úplně chudinky!“ rozkřikla se na mě jednou socioložka Jiřina Šiklová během debaty o sexuálním násilí), totiž nikdy neplatí úplně a často neplatí vůbec.

Ženy jsou hybatelkami změn, rebelkami proti systému i tradicím ve všech oblastech, které jsem popsala, a ve všech zemích, o nichž byla řeč. Zakládají neziskovky, pořádají demonstrace, organizují kampaně, otevírají a provozují bezpečné domy pro ženy unikající násilí ze strany manželů i šikaně v rodině, v byznyse pomáhají jiným ženám či podporují ženy ve vzdělávání. Masové protesty v Íránu, jež v září 2022 vyvolala smrt dvaadvacetileté Mashy Amíní, kterou podle všeho ubila k smrti mravnostní policie za nedostatečně zahalené vlasy, vyvolaly a udržují při životě především mladé ženy. „Obránci lidských práv žen, mezi něž patří i někteří muži, jsou všude jednou z nejvýznamnějších sil, která protestuje proti fundamentalismu,“ píše zmiňovaná Karima Bennoune ve své knize, pro niž vyzpovídala na tři stovky bojovníků a bojovnic proti islámskému fundamentalismu.¹⁸

A právě proto, že ženy často protestují proti fundamentalismu či hluboce zakořeněným praktikám a zvykům, vyžaduje to od nich mimořádnou odvahu. Riskují odsudky společnosti i své rodiny, ostrakizaci, někdy dokonce i život. Ponechat si v Indii dítě ženského pohlaví znamená riskovat, že vás manžel vyhodí na ulici a zřekne se vás rodina. Odmítnout obřezat vlastní dceru v Somálsku znamená vystavit ji odsudkům její rodiny a nejjisté budoucnosti, v níž si ji možná nikdo nebude chtít vzít. Vyjít nezahalená do ulic a protestovat proti

omezení práv žen v Afghánistánu či Íránu znamená vystavit se hrubému fyzickému násilí. Jaké riziko tyto ženy podstupují, ostatně dokládá fakt, že některé hrdinky z knihy Karimy Bennoune už nejsou naživu. Příkladem je Sabeen Mahmud, pákistánská aktivistka a zakladatelka známého kulturního centra a kavárny v Karáčí, která byla zavražděna v roce 2015. Jak píše britská historička Lucy Delap v knize *Feminismy. Globální dějiny*, boj za ženská práva má navíc v těchto částech světa dlouhou tradici, přičemž někde mnohem delší, než jak si při dosavadním soustředění na zásluhy evropských či amerických feministek uvědomujeme.¹⁹

Zároveň u většiny popisovaných témat existuje naděje, že změna je možná. V Íránu mimořádně rázně protestují středoškolské a vysokoškolské studentky. Počet manželství uzavřených s dětskými nevěstami postupně klesá, přičemž v některých zemích velmi výrazně, například v Indii. Počty obřezaných žen sice v absolutních číslech rostou, ale když se podíváme na podíl, který tvoří v populaci žen, tak ten klesá: zatímco ještě v osmdesátých letech byla ve zmiňovaných třiceti zemích obřezaná každá druhá dívka mezi patnácti a devatenácti lety, dnes je to každá třetí. A výzkumy ukazují směr, který by mohla přinést mladá generace — u dospívajících dívek je až o polovinu větší pravděpodobnost, že se proti obřízce ohradí, než u žen starších. Podle nejnovějších dat z roku 2020 se v řadě zemí přehoupl přes polovinu také počet mužů, kteří tuto praktiku odmítají. Podpora mužů je totiž klíčová a z mnoha koutů světa přicházejí zprávy o aktivistech, umělcích či politicích, kteří se v těchto otázkách angažují (v Íránu muži stojí ženám bok po boku,

v Afghánistánu odcházejí na protest z vysokých škol studenti i učitelé), přestože i oni čelí posměchu či otevřenému nepřátelství.

V některých zemích se nepoměr mezi narozenými dívkami a chlapci vrací do přirozené rovnováhy, přičemž třeba příklad Jižní Koreje, kde se toho podařilo dosáhnout vzděláváním a osvětou takřka během jedné generace, ukazuje, že je možná i změna rychlá a razantní. V jiných zemích na tento nepoměr reagovali zákazem prenatalního určování pohlaví či úpravami pravidel pro lékaře. Padají soudní rozhodnutí, úřady či instituce mění pod vlivem rostoucího tlaku svoji politiku, lidé dávají najevo svůj nesouhlas — připomeňme třeba masivní demonstrace, které se v posledních letech konají v Indii na protest proti sexuálnímu násilí a jeho bagatelizaci.

V naší části světa samozřejmě většinu z těchto nejvyhrocenějších otázek neřešíme. Ženskou obřízku zde nikdo neprovádí, dívky začínají na některých univerzitách nad chlapci dokonce převažovat, když menstruuje, nikdo nás nikam nevyhání, ženy se mohou volně pohybovat ve veřejném prostoru, mají rovné postavení před zákonem... Navzdory tomuto neoddiskutovatelnému rozdílu ale stále zcela neplatí dojem, kteří mnozí lidé zaujímají — totiž že ve středu Evropy a obecně na Západě máme vše podstatné dávno vyřešeno a feministické agendě zbyly už jen nedůležité marginálie. Zastavme se na chvíli u toho, jak do západní veřejné debaty vstupuje právě tematika globálního postavení žen. Ta je totiž poměrně často součástí kritiky namířené právě vůči lidem, kteří řeší domácí problémy — prý svoji pozornost zaměřují nesprávným

směrem, měli by spíše řešit „skutečné problémy“ žen v chudších zemích.

Tato námitka ovšem nedává příliš velký smysl. Asi nejlepší protiargument jsem slyšela v roce 2019 od norské novinářky a spisovatelky Marty Breen, spoluautorky komiksových dějin ženského hnutí, která říká, že to dává stejný smysl jako tvrdit lidem v Česku nebo Norsku, že je nemají zajímat díry na lokálních silnicích druhé třídy, protože v Bangladéši mají jen jednu dálnici. Jde o klasický argumentační faul, který se dá aplikovat víceméně na jakýkoliv problém prvního světa: řešení „falešných problémů“ můžete vytknout víceméně komukoliv, kdo se snaží něco změnit k lepšímu v jinak rozvinuté a bohaté společnosti.

Vedle toho se hodí připomenout, že problémy indických, afghánských či saúdskoarabských žen naopak na Západě zajímají málokoho, právě s výjimkou lidí zabývajících se feministickými otázkami. Já sama jsem ostatně autorům podobných rad několikrát demonstrativně poslala pár svých textů, které se zabývají Afghánistánem, Indonésií, Saúdskou Arábií nebo Čínou, a k tomu jsem dodala, že úplně netrhají žebříčky čtenosti a netvoří mediální mainstream. V tomto směru pak měla příhodný postřeh reportérka britského listu *The Guardian* Emma Graham-Harrison, když upozornila, že ve zpravodajství pokrývajícím dny a týdny po návratu Tálibánu k moci převažoval názor, jak rychle se po převratu život v Kábulu i jinde vrátil do starých kolejí a jak zcela normálním dojmem působí.²⁰ Reportéři západních médií si ovšem jaksi nevšimli, že z afghánských ulic, parků a dalších veřejných míst téměř úplně zmizely ženy. Graham-Harrison to přetíženým

novinářům, kteří museli být v ohromném stresu z práce v zemi, v níž probíhá státní převrat vedený násilnými fundamentalisty, nevyčítá, jen tím dokládá, jak snadno lze problémy tohoto typu přehlédnout, když na ně nemáte vycvičenou citlivost.

O ženy z méně rozvinutých zemí bychom se však měli zajímat nejen proto, že to patří k humanistickému světonázoru, ale taky proto, že tento problém má — ostatně jako celá „ženská otázka“ — mimo jiné i ekonomický rozměr. Světová banka například spočítala, že pokud by se ve dvanácti zemích, kde převládá tradice dětských nevěst, tento zvyk odstranil a dívky a ženy by mohly naplnit svůj potenciál, tyto státy by byly méně závislé na rozvojové pomoci ze Západu. Tuto ztrátu „lidského kapitálu“, k níž dojde mezi lety 2017 až 2030, banka vyčíslila na 63 miliard dolarů, což je více, než kolik tyto země aktuálně dostávají prostřednictvím rozvojových organizací.²¹ Pojem „feministická diplomacie“ sice často vyvolává úsměv nebo rovnou ťukání na čelo, avšak když se nad tím zamyslíme racionálně a bez předsudků, tak tento pojem neříká nic jiného, než že by zahraniční a rozvojová politika měla přihlídnout k celému spektru faktorů, které tvoří a ovlivňují problémy té které společnosti. Pokud dobře nerozumíme jádru problémů dané země, jak jí můžeme efektivně pomoci? Pokud nerozumíme podstatě problému, jak můžeme uspět při hledání funkčního řešení? Podle výpočtů Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) z roku 2017 míří dlouhodobě na programy zaměřené na genderovou rovnost pouze čtyři procenta z celkového objemu rozvojové pomoci.²²

V posledních letech se nicméně otrásá i argument, že na Západě řešíme nepodstatné marginálie a že debata tohoto typu není potřeba, protože vše důležité je přece už dávno vyřešeno.

Tohle by se nikdy nemohlo stát

V říjnu 2017 přijela kanadská spisovatelka Margaret Atwood do Prahy převzít Cenu Franze Kafky. Na tiskové konferenci jsem se přihlásila hned na začátku a debatu jsem velmi „originálně“ zahájila otázkou, zda spisovatelka vidí mezi svou dystopickou vizí společnosti, v níž ženy přišly o všechna práva a část z nich slouží jako chodící inkubátory, nějaké paralely s dneškem. A abych byla alespoň trochu osobitá a provokativní, ještě jsem dodala, jestli ty paralely vlastně nejsou trochu přehnané, když tehdy sice aktuálně výrazně vzrostlo riziko, že budou reálně omezena reprodukční práva žen v Americe i jinde ve světě, ale situace je nesrovnatelná s tím, co se děje v *Příběhu služebnice*. A jestli tím neoslabují celkové poselství knihy...

Donald Trump tehdy nebyl u moci ještě ani rok a veřejný prostor bzučel velkými obavami z toho, co jeho vláda přinese. A on tyto obavy navíc příživoval konkrétními kroky, například když těsně po nástupu do funkce podepsal dekret, jímž omezil státní finanční podporu zahraničním či mezinárodním nevládním organizacím, které provádějí potraty nebo které na možnost umělého přerušování těhotenství byt jen upozorňují. V překladu to znamenalo, že se náhle zastavil tok peněz

od americké vlády směřovaný například neziskovkám působícím v Africe, které své klientky informují o tom, že v případě nechtěného těhotenství mohou jít na potrat, ale zároveň jim poskytují osvětu týkající se HIV nebo antikoncepce.

Margaret Atwood nijak nedala najevo, že tuhle otázku slyšela už stokrát, a s úsměvem odpověděla, že při psaní své knihy v roce 1985 dodržovala jedno základní pravidlo: všechna opatření či omezení, jemuž jsou ženy v dystopickém Gileádu vystaveny, někdy v minulosti někde platila. „Tehdy mi lidé ze Spojených států říkali, že tohle by se u nich nikdy stát nemohlo. A dnes říkají: Tak počkat, možná by se to nakonec stát mohlo, dokonce je to celkem pravděpodobné, protože vidíme snahy omezit třeba přístup k antikoncepci.“ Na moji námitku, že přece vidíme jasnou opozici v ulicích, v politice či u soudů, Atwood odpověděla, že samozřejmě ano a že si jako optimistka nemyslí, že Spojené státy čeká budoucnost Gileádu, ale že k některým změnám bezpochyby dojde. A že ty změny přijdou buď od jednotlivých států, nebo od Nejvyššího soudu. „V jednotlivých státech se vývoj obrací,“ řekla Margaret Atwood.

O pět let později na její slova došlo. V červnu 2022 Nejvyšší soud skutečně udělal krok, který podle uniklého návrhu plánoval — zrušil bezmála padesát let starý rozsudek zvaný „Roe versus Wade“, který Američankám zaručoval právo na interrupci na celém území USA. V některých amerických státech okamžitě vstoupily v platnost zákony zakazující umělé přerušování těhotenství za jakýchkoliv okolností, tedy i v případě znásilnění či incestu, v jiných platí o něco méně drakonická pravidla, ale přístup k interrupci je rovněž omezený.

V jiných státech zůstává zákrok legální, ale kvůli přetlaku žen přijíždějících ze států, kde je umělý potrat nelegální, se může dostupnost snížit i pro místní.

Velmi záhy po rozhodnutí Nejvyššího soudu se americká média začala plnit příběhy, které by se v románu Margaret Atwood skvěle vyjímaly. Jako ten o desetileté dívce ze státu Ohio, která otěhotněla poté, co byla znásilněna sedmadvacetiletým mužem; jelikož ale Ohio nepovoluje interrupci po šestém týdnu těhotenství za žádných okolností, musela cestovat do sousední Indiany. Nebo zprávy o tom, že lékaři omezují zdravotní péči o ženy, které potratily spontánně — pokud je kupříkladu nutné, aby byl z těla ženy odstraněn mrtvý plod, používá se k tomu stejná nebo podobná medikace jako při interrupci. A protože v některých státech (například v Texasu) se po zrušení rozsudku „Roe versus Wade“ začala přísně kontrolovat všechna „neúspěšná“ těhotenství včetně přirozených potratů, lékaři v obavě z vyšetřování či postihu potřebnou medikaci nenasazují. Rozsudek tedy platil relativně krátce a už se jasně ukazovalo, jakou bolest a utrpení přinese. Na konci roku 2022 pak podle propočtu deníku *The New York Times* sice žilo 34 milionů žen v reprodukčním věku ve státech, kde jsou interrupce nelegální, jinde ale právo na interrupci zůstalo zachováno a byla posílena jeho právní ochrana — v Kalifornii či Vermontu je právo na potrat zakotveno ve státní ústavě.²³

Měnící se situaci výstižně ilustroval ještě před definitivním zrušením rozsudku „Roe versus Wade“ kreslený vtip v magazínu *The New Yorker*, kde si mladá žena od své matky (nebo dokonce babičky?) půjčuje plakát s přeškrtnutým ramínkem, což byl v minulosti symbol

protestů požadujících legalizaci interrupcí. A nachází ho na půdě, kde byl zaskládán v hromadě starého harampádí s tím, že už nikdy nebude potřeba. To je nejdůležitější poselství, jež aktuální americká změna přináší: starost o ženská práva nemůžeme odložit na půdu ke starému harampádí. Práva žen — ani nikoho dalšího — nejsou vytesána navždy a nezměnitelně do žuly, nýbrž jsou zakotvena v zákonech, smlouvách či rozsudcích, které se mohou změnit. A společnost se navíc nevyvíjí lineárně, neposouváme se podle železné logiky od horšího k lepšímu. Po dvou krocích vpřed se můžeme zastavit, vrátit se o krok zpět, ale taky se můžeme otočit na podpatku a vrátit se o kilometr dozadu.

Připouštím, že i já jsem do dospělého života vstupovala s názorem, že „ženská otázka“ je dávno odložená na půdě někde mezi lyžemi a starým oblečením (plakáty požadující legální interrupce na českých půdách nemáme) a že to přece vůbec nevádí. Což nakonec na několika místech této knihy — s jistým uzarděním — přiznávám. Feministkami a feministy se totiž nerodíme, ale stáváme. Můj pohled se s každým napsaným článkem, s každým vyslechnutým osobním příběhem, studií, statistikou, historickou knihou, novým úhlem pohledu či poctivým zamyšlením nad vlastními předsudky postupně proměňoval. A jak počet textů, rozhovorů, výjezdů do ciziny, přečtených knih i navštívených debat a přednášek narůstal, cítila jsem stále naléhavější potřebu je nějak uceleněji shromáždit na jednom místě a podělit se o ně s ostatními. A ukázat lidem, kteří dosud přemýšlejí tak jako já před lety, že to všechno je možná úplně jinak a že se dá na svět dívat úplně jinýma očima.